

mizin I. cildinde [1946, 39—47] çıkmıştır). Müellif araştırmasının birinci kısmında, Risale hakkında F. Köprülü'nün söylediklerini (Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar, İstanbul 1934, 263 ve Çağatay edebiyatı: İslâm Ansiklopedisi III, 1945, 304) hulâsa etmekte ve Köprülü'nün verdiği izahlara dayanarak, Köprülü'nün hususî kütüphanesinde bulunan, fakat şimdiye kadar neşredilmemiş olan nüshanın Ertaylan'ın neşrettiği nüsha ile aynı olacağı neticesine varmaktadır. Müellife göre, Risale otobiografi değil, Baykara'nın kendi hizmetlerini belirterek tenkidlere karşı savunması mahiyetinde bir yazıdır. Bundan sonra müellif, Risale'nin muhteviyatını hulâsa etmekte ve eserde anlatılanları Nevai'nin, Babur'un ve Devletşah'ın eserlerinden ve başka kaynaklardan alınan delillerle aydınlatmaktadır. Gencei, Risale'deki şu noktalar üzerinde durmaktadır: a) Baykara ailesinin asaleti, b) dervişlere karşı hükümdarın saygısı, c) Baykara'nın adaletseverliği, d) evkafları, e) din adamlarına hürmeti, f) Cami'ye karşı hürmeti, g) şairleri koruması, h) Ali Şir Nevai'yi medhi.

Müellifin tesbitine göre, Risale XV. asır İran nesrinin taklididir. Baykara, divanında tek bir vezin (fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün) kullandığı halde, Risale'de geçen kendi şiirleri çeşitli vezinlerle yazılmıştır. Bunlar arasında mütekarip, hezec, seri, remel bahri vezinleri ile bir rübai vezni bulunmaktadır.

Bu mukaddimedden sonra, Arap hurufatiyle çağatayca metin (166—174. s.) ve italyanca tercümesi (175—182. s.) gelmektedir. Eserden istifadeyi kolaylaştırmak için, tercüme kısmında kenarlarda eserin çeşitli kısımları küçük punto ile ayrıca belirtilmiştir. 183. sahifede, A. von Gabain'in *uçavri* 'yük altında eğilmiş (halk)' kelimesi hakkındaki izahı vardır: *uç-* 'yük taşımak, eğilmek' > *uç-* > (isim-fiil) *uç-ğuri* > *uçavri*.

Hüseyin Baykara'nın, Gencei'nin araştırması, metin neşri ve tercümesi sayesinde daha kolay anlaşılır bir hale gelmiş olan bu risalesi, Çağatay edebiyatı tarihi üzerinde çalışanlar için faydalı bir kaynaktır.

J. Eckmann

TOURKHAN GANDJEI, *II "Muhabbat-nāma" di Hōrazmī*: Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli. Nuova Serie, vol. VI (Roma 1957), 131—161, VII (1958), 135—166 ['Harezmi'nin Muhabbet-name'si'].

Turhan Gencei'nin, Lâtin harfleriyle tenkidî neşrini ve italyanca tercümesini verdiği *Muhabbetname*, Harezmi - Altın Ordu edebiyatının

başlıca mahsullerindedir. 754/1353 te Sırderya kıyısında (*Sır yaqasında*) Harezmi adlı bir şair tarafından kaleme alınan bu eser, iki yazma ile zamanımıza kadar gelmiştir. Birisi 835/1432 de Yezd'de Uygur, diğeri de 914/1509 da Herat'ta Arap harfleriyle yazılmış olan bu yazmalar bugün British Museum'da, çeşitli eserleri içine alan iki mecmua içerisinde bulunmaktadır. Gencei, mukaddimedede yazmalar ve kendi transkripsiyon usulü hakkında malûmat vermektedir. Eski şark türkçesi metinlerinin transkripsiyonlu neşrini yapan bazı türkologlar, yabancı kelimelerin telâffuzu meselesini arka plâna atarak, arapça ve farsça kelimeleri bugünkü İstanbul telâffuzuna göre yazmaktadırlar. Gencei, ilmî olmaktan çok pratik olan bu usulü bırakıp, arapça ve farsça kelimelerin vokallerini, eklerdeki ğ/q veya g/k seslerine dayanarak, ya kalın veya ince şekilde göstermektedir, meselâ *avval-ġi*, fakat *ġül-ge*; böyle ip uçları bulunmayan kelimelerde ise vokalleri hep kalın yazmaktadır. Bu, herhalde, ötekinden daha ilmî bir usuldür. Bundan başka müellif, farsça kelimelerde, XIV. asırda hâlâ telâffuz edileu *ē* "meçhul vokal" ini göstermeği de uygun bulmaktadır: *bē-vafā*, *hēç*, *andēşa*, *hamēşa*, *pēşa*, *zēbā* v.b. Yalnız, *bē-* ve *hēç* dışındaki kelimelerde bulunan *ē* hakkında müellif tereddüt içindedir: eserinin ikinci kısmında meselâ *andīşa*, *pīşa* yazmaktadır. Nehcü 'l-Feradis'in 1360 ta istinsah edilen harekeli nüshasına göre, *bē-* ve *hēç* telâffuzu XIV. asır şark türkçesinde galip bir ihtimalle mevcuttu. Buna mukabil öteki kelimeler, Nehcü 'l-Feradis'in hareketlerine göre, uzun *i* ile okunurdu: *andīşa* (NF 29:4), *hamīşa* (NF 68:3) v.b. gibi. Arapça kelimelerden *fırşāt* (50a) ve *hicr-* (145b), müellifin maksadına uygun olmak için, *furşat* ve *hacr* diye okunmalıdır.

Türkçe kelimelerin transkripsiyonu esas itibariyle doğrudur. Yalnız bir iki nokta üzerinde duralım: *-p* zarf-fiil eki bazen *p*, msl. *kökrep* (11a), *qonup* (242a), *biriptür* (242b) v. b., bazen de *b* ile yazılmıştır: *tüzüb* (22a), *körüb* (155b), *qaynab* (119a) v.b. Burada *p* ile yazılış doğrudur; *kücüm* (39a), *ucındın* (72b), *barınca* (263b), *nece* (287b), *nice* (79a), *qılıcın* (77b), *uyqucı* (149a), *ikinci*, *üçüncü* v.b. gibi kelimelerde *c* yerine *ç* yazılmalıdır. Müellif Arap harfli nüshadaki *başlağayın* şeklini *başlayayın* (63b) şeklinde değiştiriyor. Buna lüzum yoktur. Zira bu devirde, istek-dilek kipi teklik 1. şahısta vokalle biten tabanlara (nadiren konsonantla bitenlere de) *-ğayın/geyin* eklenir, bk. Eckmann "Das Chwazentürkische" (Fundamenta 129). *Közge il-* (288a, 338a) galiba yoktur, çağataycada *közge il-* vardır (daima kalın konsonantlı eklerle görülür). Mirza Mehdi'ye göre *al-/il-*'da, *yar-/yır-*'daki gibi, bir *a/ı* nöbetleşmesi vardır, bk. Eckmann, "Mirza Mehdis Darstellung der tschagataischen Sprache" (BOH V, § 12).

Birinci kısmın 133—156. sayfelerini tutan transkripsiyonlu metinden sonra nüsha farkları listesi (158—161. s.), bundan sonra da, kuşe kâğıda basılmış, Uygur harfli metnin tıpkıbasımı (159b—178a, 439 beyit) gelmektedir. Eserin ikinci kısmının mukaddimesinde Muhabbetname sahibi, eserini meydana getirmeğe teşvik eden Muhammed Hoca Beg ve eserin edebî örneği (bu İran şairi Fahrüddin Gurgani'nin *Vîs u Râmîn*'idir), vezni, şekli, tertibi ve edebî tesiri hakkında malûmat verilmiştir. Ayrıca Genceî, Harezmi'nin, Seyf-i Serayî'nin Gülistan tercümesinde (T. D. K. neşri 361. s.) bulduğu bir gazelinin transkripsiyonlu metni ile tercümesini de bu kısma ilâve etmiştir. Mukaddimededen sonra Muhabbetname'nin tercümesi gelmektedir. Bu, aslına umumiyetle sadıktır.

Genceî'nin Muhabbetname'nin anlaşılmasını çok kolaylaştıran bu eseri, Orta Asya İslâm-Türk edebiyatı tarihi ile meşgul olanlar için çok faydalı bir yardımcıdır.

J. Eckmann

TOURKHAN GANDJEI, *Il lessico del "Muhabbat-nāma"*: Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli. Nuova Serie VIII (Roma 1959), 91—103 ['Muhabbetname sözlüğü'].

Bu sözlük, yalnız Muhabbetname'deki türkçe kelimeleri içine almaktadır. Kelimelerin, eserde geçtikleri yerler gösterilmiştir. Müellif. sözlükte bazı kelimelerin transkripsiyonunu değiştirmiştir: *küyür-* 'yakmak' (metinde *köyür-*, doğrusu öyledir), *küzgü* 'ayna' (metinde *közgü*), *şunğar* 'doğan (kuş)' (metinde *şunqar*). Yukarıda, türkçe kelimelerin transkripsiyonu hakkında söylediklerimize ilâve olarak, *igü* 'iyi', *iyle-*, *işig* 'eşik', *kicig*, *körklük* 'güzel', *netek* 'nasıl', *suyurğa-* 'hediye etmek' yerine *eygü*, *eyle-*, *işik*, *kiçig*, *körklüg*, *neteg*, *soyurğa-* okunuşlarını tercih etmekteyiz.

Türkçenin kelime hazinesi tarihi üzerinde çalışanlar bu küçük sözlükten çok istifade edebilirler.

J. Eckmann